

Baltic States Collections at the Hoover Institution Archives

For a related slideshow, please visit www.hoover.org/slideshows/baltic-collection-highlight

Historical Overview

Līdzās citiem materiāliem, dokumenti par Baltijas reģiona vēsturi veidojuši pamatu Huvera Institūta arhīva kolekcijām. Turpmākajos gados materiāli par Latviju, Lietuvu un Igauniju nemitīgi tikuši papildināti. Piedāvājam galveno kolekciju aprakstu, ar īpašu uzsvāri uz Latvijas vēsturi. Top līdzīgs pārskats arī par Lietuvas vēstures kolekcijām, un nākotnē iecerēts pārskats par Igauniju. Šī materiāla lasītājus aicinām piedāvāt savus komentārus. Arhīvs būs pateicīgs par jebkuru iespēju tālāk papildināt kolekcijas, un iespējamie materiālu īpašnieki Latvijā un ārpus Latvijas robežām tiek aicināti sazināties ar arhīvu.

Var teikt, ka trīs Baltijas valstis - Latvija, Lietuva un Igaunija ilgus gadus ir bijušas pusaizmirstas. Viens no iemesliem - reģiona nomaļais ģeogrāfiskais stāvoklis, salīdzinot ar pārējo Eiropu. Tomēr noteicošais faktors bijis spēcīgo kaimiņu valstu militārās aktivitātes. Vācija, Zviedrija un Krievija neskaitāmas reizes iebrukušas Baltijas teritorijā, to pakļaujot un okupējot, vai vienkārši pārvēršot Baltiju par kaujas lauku savstarpējo militāro konfliktu nokārtošanai.

Lai gan visbiežāk ār pasaulei ir bijis grūti saskatīt Latvijas, Lietuvas un Igaunijas individualitāti, katrai no valstīm ir sava, atšķirīga valoda un kultūra. Neviena no valodām nepieder slāvu valodu grupai. Lingvistiski, vienīgi latviešu un lietuviešu valodas ir radniecīgas (indoeiropiešu valodu saime, baltu valodu grupa). Igaunņu valoda ir tuva somu valodai (somu-ugru valodu saime).

Tā kā Baltijas valstis aizņem salīdzinoši nelielu, kompaktu teritoriju, tām ir arī daudz kopīga, ieskaitot senas un spēcīgas folkloras tradīcijas. Tikai 12. gs, sākoties vācu agresijai, Baltiju sasniedza kristietība, bet pagāja vairāki gadsimti, līdz kristietība spēja nostiprināties. Latvija un Igaunija gadsimtiem ilgi atradās vācu pakļautībā, un zemnieki nonāca dzimtbūšanas jūgā. Vienīgi Lietuva piedzīvoja īslaicīgu neatkarīgas valsts periodu, tomēr vēlāk Lietuva nonāca Polijas politiskajā ietekmē, kas noteica katolicisma strauju nostiprināšanos. 18. gadsimta gaitā visas trīs Baltijas tautas tika iekļautas Krievijas sastāvā.

XX gadsimts atnesa jaunus dramatiskus notikumus. Pēc 20 gadu ilga neatkarības perioda, 1940. gadā Padomju Savienība Baltijas valstis okupēja. No jauna Latvija, Lietuva un Igaunija neatkarību atguva tikai pēc 50 gadiem, sabrūkot padomju impērijai. Kopš tā laika - 1991 gada - katra no jaunajām valstīm ir spējusi veiksmīgi attīstīties, saglabājot sev raksturīgo individualitāti. Lai gan Latvija, Lietuva un Igaunija nekad nebūs noteicējas pasaules politikā, tās neapšaubāmi sāk ieņemt noteiktu vietu Eiropas valstu saimē.

2004. gada maijā Latvija, Lietuva un Igaunija kļuva par pilntiesīgām Eiropas Savienības locekļēm. Nesen Baltijas valstis tika uzņemtas NATO. Šie faktori spēlēs izšķirošu lomu

Baltijas valstīm atgūstot savu īpašo stāvokli Centrāleiropas, Austrumeiropas un Skandināvijas reģionā.

Jaunās valstis dzīvē vēlētos īstenot ideju par Baltijas reģionu kā tiltu starp austrumiem un rietumiem. Lai to panāktu, Latvijai, Lietuvai un Igaunijai ir būtiski realizēt fundamentālas izmaiņas ekonomiskajā un politiskajā dzīvē. Tāpat kā senāk, arī patreiz Huvera arhīvs papildina ar Baltiju saistītos dokumentu un materiālu krājumus, lai pēc iespējas pilnīgāk dokumentētu pārmaiņas neatkarību atguvušajās valstīs. Tādejādi, līdzās kolekcijām, kas atspoguļo dramatiskus un sāpīgus XX gadsimta notikumus, pamazām arhīvā uzkrājas materiāli par gaišām cerībām pilnu periodu Baltijas valstu vēsturē.

1918–1938

Thomas J. Orbison, Amerikas palīdzības misijas vadītājam Baltijā 1919.-1920. gados, nācās personīgi saskarties ar I pasaules karam un Krievijas revolūcijai sekojušajām militārajām sadursmēm Latvijā. 1919. gada oktobrī Bermonta-Avalova armijas daļas, kas sastāvēja galvenokārt no vācu Landesvēra pārstāvjiem un bijušajiem cara armijas virsniekiem, apšaudīja Amerikas palīdzības misijas štābu Rīgā. Bermonta-Avalova armijas daļu nodoms bija izdarīt spiedienu uz jauno Latvijas valdību. Amerikas palīdzības misijas štābs šajā gadījumā nebija uzbrukuma tiešais mērķis. Lai gan uzbrukumā neviens netika ievainots, notikušais pievērsa īpašu uzmanību; prezidents Kārlis Ulmanis misijai nosūtīja ziedus. Thomas J. Orbison atstājis dienasgrāmatu, kurā apraksta notikumus 1919. gada otrajā pusē. Minētā dienasgrāmata ir Hūvera arhīva īpašumā.

Latvijas tauta bija ļoti pateicīga Amerikas palīdzības misijai par palīdzību Latvijas bērniem - par pārtiku un medicīnisko aprūpi, t. sk. zobārsta pakalpojumiem. Kā pateicības zīmi Thomas J. Orbison saņēma bagātīgi ornamentētus albūmus ar fotogrāfijām un ierakstiem. Arī šie albūmi pieejami arhīvā, tāpat kā Amerikas palīdzības misijas neskaitāmie ziņojumi par situāciju ar pārtiku Baltijā.

George Herron kolekcijā glabājas dokumenti, kas raksturo latviešu politiķu centienus un darbību neatkarības iegūšanā 1918. gada gaitā, periodā pēc Krievijas Imērijas sabrukuma. 1918. gada 18. novembrī Latvijā tika pasludināta neatkarība. Tam sekoja asiņainas sadursmes starp dažādiem spēkiem, kas tiecās saglabāt kontroli Baltijā. Jaunās Latvijas armijai nācās stāties pretim Sarkanajai armijai. Arī apvienotā ārvalstu intervence bija vērsta pret boļševiku centieniem.

Pēdējā laikā vairāki vēsturnieki, t.sk. David S. Foglesong un Bertrand Patenaude, izmantojot Huvera arhīva kolekcijas, pētījuši Amerikas palīdzības misijas darbības politiskos aspektus. David S. Foglesong, 1995. gadā izdotajā gramāta *America's Secret War against Bolshevism: U.S. Intervention in the Russian Civil War, 1917-1920*, palīdzības misiju Baltijas valstīs raksturo kā daļu no plašākas Amerikas Savienoto Valstu politikas, kas bija vērsta uz boļševiku varas likvidāciju Krievijā. Savukārt Bertrand Patenaude 2002. gadā izdotajā darbā, *The Big Show in Bololand*, detalizēti analizē Amerikas palīdzības misijas taktiskos pasākumus un to iespaidu uz bijušo Krievijas

impērijas teritoriju.

Iepazīstoties ar Orbisona kolekciju, kā arī citām arhīva kolekcijām, redzams, ka Latvijas iedzīvotāji bija pateicīgi par amerikāņu sniegto palīdzību. Tomēr sūriet, ka 1919-1920. gados Amerikas valdības attieksme pret Baltijas valstīm bija zināmā mērā augstprātīga: Baltijas tautas netika uzskatītas par spējīgām uz pašvaldību. Daudzi Vilsona administrācijas un Huvera palīdzības misijas ierēdņi bija pārliecināti, ka Baltijas reģionam pēc boļševiku varas likvidācijas vajadzētu atgriezties Krievijas impērijas sastāvā.

Latvieši lielā skaitā bija piedalījušies 1917. g. Krievijas Revolūcijā un sekojošajā pilsoņu karā. 1905. gada revolūcija un impērijas spēku centieni to brutāli apspiest, izmantojot soda ekspedīcijas, jau pirms 1917. gada bija radikalizējuši Latvijas iedzīvotājus. Pēc 1917. gada revolūcijas Latviešu Strēlnieku Korpuss, kas Pirmā Pasaules Kara gaitā bija dibināts kā atsevišķa vienība cara armijas sastāvā, kļuva leģendārs sava cīņas spara un drosmes dēļ. Daļa kareivju nostājās boļševiku pusē, cita daļa cīnījās Baltās Armijas sastāvā.

Strēlnieki, kas bija cīnījušies admirāļa Kolčaka vienībās, pilsoņu kara cīņas beidza Vladivostokā - vesela kontinenta attālumā no Baltijas jūras krastiem. Huvera arhīva Valdemāra Salnais kolekcijā glabājas šo strēlnieku fotogrāfijas. Cita strēlnieku daļa kļuva uzticamākie Ļeņina un boļševiku sabiedrotie, kas apsargāja boļševiku valdību Maskavas Kremļī.

Pilsoņu kara beigās, vīlušies boļševiku režīma autoritārisma, daudzi strēlnieki pieņēma lēmumu atgriezties Latvijā. Šie strēlnieki nostājās Latvijas neatkarības pusē. Tie latvieši, kas palika Krievijā un turpināja atbalstīt boļševikus, vēlāk, 30. gados Staļina "tīrīšanu" laikā, tika nošauti vai pazuda bez vēsts. Daudzi talantīgi zinātnieki un mākslinieki zaudēja dzīvības, t.sk. pasauleslavenais dizainers un plakātu mākslinieks Gustavs Klucis. Pēc Staļina pavēles viņu nošāva 1938. gadā.

Arī Rietumu vēsturnieki par Gustavu Kluci visbiežāk raksta kā par krievu mākslinieku. Pagaidām nav daudz to, kas apzinās traģisko vēstures ironiju. Lai gan visu savu īso mūžu Gustavs Klucis bija pilnībā pārliecināts padomju internacionālists, nāves spriedumu viņš saņēma kā "latviešu nacionālists". Vairāki mākslinieka plakāti glabājas Huvera arhīva kolekcijā. Arhīvā glabājas arī latvieša Aleksandra Apsīša, cita 20. gadu padomju plakātu mākslinieka, darbi.

20. un 30. gados Baltijas valstis kļuva par visai nozīmīgu "logu" Rietumu izlūkdienestiem, kuru interese par komunistisko Krieviju nekad neatslāba. Tādas plaši zināmas personas kā Sidney Reilly (saukts par Ace of Spies) un Boris Savenkov (vairāku pret boļševikiem vērstu sazvērestību organizētājs un kādu laiku Reilly sabiedrotais) uzturējās Baltijā. Rīga kļuva par izlūkdienestu aktivitāšu centru. Kā diplomāts Rīgā uzturējās arī vēlākais politologs George Kennan.

Materiāli par Reilly un Savenkova darbību Rīgā atrodami Bruce Lockhart un Boris Nicolaevsky kolekcijās. Huvera arhīvā glabājas arī amerikāņu diplomāta Loy Henderson atmiņas par Rīgā 20. gados pavadīto laiku. Hendersona memuāri ir materiāls, kas raksturo gan Latvijas politisko attīstību, gan notikumus Padomju Savienībā. Hendersona memuāros atrodama informācija arī par Kennan darbību.

20. - 30. gadus Latvijas vēsturē bieži dēvē par pirmo neatkarības periodu. Jauncelsmes grūtības Latvijas valstij bija neizbēgamas, tām pievienojās 30. gadu sākuma ekonomiskā krīze, parlamentārā nestabilitāte. 1934. gadā Karlis Ulmanis izdarīja valsts apvērsumu, nodibinot autoritāru režīmu. Visu partiju, t.sk. sociāldemokrātu, darbība tika pārtraukta. Materiāli par Bruno Kalniņu, vienu no LSDSP līderiem, atrodami Boris Nicolaevsky kolekcijā. Huvera arhīvā glabājas arī citu Latvijas 20. - 30. gadu politiķu un diplomātu - Adolfa Bļodnieka, Alfreda Bērziņa, Feliksa Cielēna - kolekcijas.

Latvijas neatkarība atnesa nepieciešamos kultūras attīstības priekšnoteikumus. 30. gadi kopējā virzībā iezīmēja jaunu akcentu - latviskās identitātes meklējumus saistībā ar Kārļa Ulmaņa autoritārajiem, izteikti nacionālajiem projektiem. Viens no projektu realizētājiem bija mākslinieks Jānis Muncis. Huvera arhīvā glabājas mākslinieka kolekcija. Kolekcijas fotogrāfijas un citi materiāli parāda, kā Latvijā tika organizēti masu paraugpasākumi. Vēlāk, vācu okupācijas laikā Muncis nonāca cietumā par pro-amerikāniskiem uzskatiem, tomēr pēc kara viņam izdevās emigrēt uz ASV. Jānis Muncis kolekciju Huvera arhīvā ieguva pateicoties mākslinieka Gvido Augusta pūlēm, kas ir Ziemeļkalifornijas latviešu-amerikāņu kopienas aktīvs pārstāvis.

1939–1945

Viens no traģiskākajiem periodiem Latvijas, Igaunijas un Latvijas vēsturē sākās ar Hitlera-Staļina pakta slepenā līguma parakstīšanu, saskaņā ar kuru Baltijas valstis nonāca padomju "ietekmes sfērā", bet 1940.g. jūnijā tika aneksētas. Pārraudzīt Latvijas aneksiju tika nozīmēts Andrejs Višinskis, kas bija kļuvis "slavens" kā Staļina paraugprocesu galvenais realizētājs. Padomju milzīgā propagandas mašīna strādāja ar pilnu jaudu, lai Baltijas valstu aneksiju pasaulei demonstrētu kā tautas brīvu izvēli. Kā rāda pēdējā laika pētījumi, īpašu lomu aneksijā spēlēja padomju slepeno dienestu veiktie "sagatavošanas" darbi.

1940. gada vasarā, īsi pirms aneksijas, Ulmaņa valdība padomju valdībai nosūtīja dokumentu-lūgumu, kura kopija glabājas Huvera arhīvā. Minētais dokuments parāda Latvijas valdības centienus saglabāt draudzīgas attiecības ar Padomju Savienību. Vienlaicīgi dokuments aicināja uz Latvijas neatkarības tiesību ievērošanu. Lūgums ievērots netika, bet valdības galva Kārlis Ulmanis tika aizturēts un vēlāk apcietinājumā mira. Arhīvā ir pieejamas Ulmaņa nopratināšanu materialu kopijas (Induļa Roņa kolekcija).

1941. gada jūnijā Baltijas valstis tika pakļautas staļiniskajām represijām. Tūkstošiem latviešu, lietuviešu, igauņu un citu tautību pārstāvju deportēja uz Sibīriju. Deportēti tika simtiem mazu bērnu, sirmgalvju skatīt videofragmentus no intervijas ar Laimu Veckalni-

Linalaidi, kurai izdevās pārdzīvot deportāciju un atgriezties Latvijā; interviju organizēja Edgars B. Andersons; Latvian Subject Collection, box 16). Nedaudzas dienas pēc deportācijām sekoja nacistiskās Vācijas uzbrukums Padomju Savienībai, un Padomju Savienībā iekļautās Baltijas valstis bija viens no pirmajiem uzbrukuma objektiem. Nacistiskā Vācija skaļi klaigāja par reģiona atbrīvošanu no "ebreju boļševizma". Vācijas rīcībā bija rūpīgi sagatavots propagandas materiāls, t.sk. plakāti ar vienu un to pašu Hitlera attēlu, parakstītu dažādās valodās, piemērojot katrai no okupētajām teritorijām. Arhīvā glabājas minēto plakātu kopijas.

Padomju okupācijas barbarisms un varmācība 1941. gadā noveda pie tā, ka lielākā daļa Baltijas iedzīvotāju vācu okupācijā redzēja mazāko no diviem ļaunumiem. Tomēr nacistiskās Vācijas nodoms nebija atjaunot Latvijas, Igaunijas un Lietuvas neatkarību. Tā vietā tika radīts Ostlandes militārais apgabals, kas aptvēra visu Baltiju. Nacistu plānos ietilpa Ostlandes kolonizācija. Baltijas tautas nacistu izstrādātajā rasu struktūrā atradās t.s. mazvērtīgāko vidū.

Latvijas un Lietuvas ebreju iedzīvotājiem nacistu iebrukums nozīmēja galēju traģēdiju. Īpaši organizētas mobilas vienības - *Einsatzgruppen* - uzsāka ebreju slepkavošanu. Pēdējā laika pētījumi koncentrējas uz sāpīgo jautājumu par zināma skaita latviešu līdzdalību noziegumos. Materiāli atbildēm meklējami un atrodami arī Huvera arhīvā.

Nesen izdots dokumentu krājums *Stockholm Documents: the German Occupation of Latvia, 1941-1945: What did America Know?*, ko satādījis latviešu izcelsmes vēsturnieks Andrew Ezergailis. Tie ir ārzemēs dzīvojušo latviešu diplomātu sagatavoti ziņojumi, kas balstīti uz Latvijā iegūtu informāciju. Publicēto materiālu kopijas glabājas Huvera arhīva Voldemāra Salnais, Julija Feldmaņa, Alfreda Bīlmaņa kolekcijās. Minēto kolekciju dokumenti raksturo gan padomju, gan nacistu okupāciju režīmus. Tie sniedz informāciju par masu deportācijām, holokaustu, kā arī Amerikas un Anglijas valdību informētību par Baltijas traģiskajiem notikumiem.

Ārzemēs dzīvojošie latviešu politiķi un diplomāti ne otrā pasaules kara laikā, ne pēc tā beigšanās neatmeta cerības par Latvijas neatkarības atgūšanu. Huvera arhīvā glabājas daudzas liecības par viņu ieguldījumu šajā ciņā. Julija Feldmaņa kolekcijā, piemēram, atrodams latviešu diplomātu izstrādātais dokuments-lūgums prezidentam Franklinam Ruzveltam. Gan Latvija, gan Lietuva, gan Igaunija Amerikas Savienotajās Valstīs saglabāja oficiāli akreditētas misijas, un vairākas arhīva kolekcijas atspoguļo misiju veikumu Baltijas neatkarības tuvināšanā. Lai gan formāli padomju okupācijas rezultātā diplomāti bija zaudējuši savu valstisko pārstāvniecību, viņi nebeidza atgādināt par okupācijas nelikumību.

Pēdējā laikā jauni materiāli papildinājuši Alfreda Bīlmaņa kolekciju. II Pasaules kara laikā, kā arī pēc tam, Alfreds Bīlmanis, diplomāts un vēsturnieks, atradās Latvijas vēstniecības priekšgalā. Materiāli satur informāciju par deportācijām, par holokaustu Latvijā un Lietuvā. Tie atspoguļo arī trīs Baltijas valstu diplomātu saites ar pēckara emigrācijas organizācijām, kā arī Alfreda Bīlmaņa centienus dokumentēt šo tik smago

periodu Baltijas valstu vēsturē. Kolekcijā glabājas arī to pēckara bēgļu saraksti, kurus meklēja ģimenes locekļi.

Lielā skaitā Huvera arhīvā nonākuši materiāli par dažādām pretošanās grupām, kas darbojās II pasaules kara laikā. To vidū izceļas. Latviešu Centrālā Komiteja, kas atradās Stokholmā, un kuras darbība bija vērsta gan pret padomju, gan vācu okupāciju. Atrodami arī dokumenti par partizānu kustību Latvijā un vācu okupācijas iestāžu darbību kustības likvidēšanā. Īpašu grupu veido dokumenti par nozīmīgo pēckara meža brāļu kustību Latvijas, Lietuvas un Igaunijas teritorijā. Padomju varas iestādes kustību nežēlīgi apspieda.

Meža brāļi visaktīvāk darbojās Lietuvas teritorijā, tomēr, pēc atsevišķiem vērtējumiem, Latvijas partizānu skaits sasniedza pat 40 000. Tikai pēdējā laikā Latvijas vēsturniekiem radusies iespēja uzsākt nopietnākus pētījumus par pretošanās kustību un tās apspiešanu. Rietumu vēsturnieku pētījumi savukārt vērsti uz britu un amerikāņu izklūdienestu lomas izpēti Baltijas partizānu kustības atbalstā. Plašāka informācija par so tēmu atrodama plašajā Radio Brīvā Eiropa kolekcijā.

Bēgot no padomju okupācijas, liels skaits Baltijas valstu iedzīvotāju nonāca Vācijā, bēgļu nometnēs. Nometnes tika organizētas pēc nacionālā principa. Kopīgi veidojās nometņu dzīve; kultūras aktivitātes centrējās ap tautas tradīcijām. Bēgļu nometnēs tika izdoti laikraksti, un ievērojams skaits kopiju nonācis Huvera arhīvā - gan Latviešu Centrālās Komitejas kolekcijā, gan Alfreda Bīlmaņa kolekcijā. Latviešu Centrālās Komitejas materiālu vidū ir arī foto albumi, kas atspoguļo dzīvi bēgļu nometnēs, ieskaitot Līgo svinēšanu un latviešu tautas mākslas tradīciju turpināšanu.

Arī Edgars Andersons, ievērojams latviešu-amerikāņu vēsturnieks, zināmu laiku uzturējās bēgļu nometnē, kur rakstīja nometnes laikrakstam. Nepārvērtējams ir viņa devums, papildinot Huvera arhīva materiālus ar dokumentiem par Latviju II pasaules kara laikā. Arhīvā glabājas arī īpaša Edgara Andersona kolekcija. Tajā atrodams viņa grāmatas manuskripts par Baltijas vēsturi, nozīmīgi dokumenti par Latvijas iedzīvotāju pretošanos vācu un padomju okupācijām II pasaules kara laikā u.c. materiāli. Īpašā lietā apkopoti dokumenti par līvu minoritātes nacionālo atmodu, kultūras aktivitāšu atjaunošanos Latvijā XX gadsimta 60. gados.

1945–1991

50 gadu padomju okupācijas periods, kas turpinājās no 1944. gada līdz 1991. gadam, dažādu iemeslu dēļ arhīvā ir mazāk plaši dokumentēts kā t.s. pirmais okupācijas periods - 1940g.-1944.g. Neatkarīgo izdevniecību publikāciju atrašana un savākšana nebija viegls uzdevums un padomju varas iestādes pielika visas pūles, lai novērstu informācijas noplūdi uz Rietumiem. Neskatoties uz minētajiem šķēršļiem, neoficiālās publikācijas no Padomju Savienības tomēr nonākušas Huvera arhīvā. Jāatzīmē, ka padomju vara nespēja nodrošināt pilnīgi monolītu pārvaldi. Vietējiem partijas līderiem veidojās domstarpības ar Maskavu, bet latviešu, lietuviešu un igauņu kopienas un emigrācijas organizācijas

turpināja izvērstu kampaņu par Baltijas valstu neatkarības atgūšanu. Gan emigrācijas grupas, gan atsevišķas personas savus materiālus nodevušas arhīvam.

Aukstā kara gados emigrācijas vēsturnieku un politiķu vidū turpinājās domu apmaiņa par vācu okupācijas periodu Latvijā, par Latvijas ebreju likteni, par neatkarības zaudēšanu un pirmskara politiķu lomu tajā. Vairums rezultātā tapušo publikāciju, tāpat kā komentāri un publikācijas par padomju okupācijas varas darbību Latvijā, nonākuši arhīvā. Huvera arhīvs un biblioteka vienmēr centušies apkopot visplašākā spektra materiālus, kas atspoguļo atšķirīgus viedokļus. Rezultātā Huvera arhīvs izveidojies par plašāko materiālu depozitoriju Amerikas Savienotajās Valstīs aukstā kara jautājumos.

Nesen Huvera arhīvā latviešu, lietuviešu un igauņu valodās kļuva pieejama plaša Radio Brīvā Eiropa kolekcija, t.sk. radiopārraides un ziņojumi par stāvokli Baltijā. Minētie materiāli dod iespēju izsekot Latvijas attīstības īpatnībām Padomju Savienības sastāvā, kā arī Rietumu valstu, t.sk. ASV, attieksmei Baltijas valstu neatkarības jautājumā.

Liela uzmanība Rietumos tika pievērsta Baltijas valstu nacionālajai atmodai, kas uzplauka 80. gadu beigās, un sevišķi spēcīga bija Lietuvā. Tas bija laiks, kad Padomju Savienība neizbēgami tuvojās sabrukumam. Visus okupācijas gadus Latvijā bija darbojušies disidenti, un 80. gadu otrajā pusē viņu cīņa par neatkarīgu Latvijas valsti guva plašu tautas kustības atbalstu. Huvera arhīvā glabājas plaša Tautas Frontes materiālu kolekcija. Pārejas perioda materiāli atrodami gan žurnālista un Tautas Frontes aktīvista Mavrika Vulfsona kolekcijā, gan cita atmodas kustības aktīvista Andreja Eizāna kolekcijā. Jāpiemin arī liela Narodno-Trudovoi Soiuz Samizdat kolekcija.

Latvijas tautas nacionālos centienus, idejas un nacionālos simbolus atspoguļo Atmodas laika politiskā ikonogrāfija. Minētās tēmas vēl spilgtāku izpausmi rada laikā, kad tika sasniegta Baltijas valstu neatkarība, un jaunās valstis atdalījās no Padomju Savienības. 1991. gadā, kad pasaules galvenā uzmanība bija pievērsta Persijas līča karam, Lietuvā un Latvijā notika asiņainas sadursmes starp Padomju Savienības drošības spēkiem un neapbruņotiem miermīlīgiem demonstrantiem. Pavisam tika nogalināti 20 cilvēki. Neskaitāmi šī dramatiskā pārejas laika plakāti ilustrē kā padomju varas raksturu, tā tautas centienus. Gan plakāti, gan dažādie media materiāli stāsta par tautas nacionālās apziņas izaugsmi. Spilgts piemērs te ir "Baltijas ceļš", kas kopējā brīvības idejā vienoja Latviju, Lietuvu un Igauniju.

1991–2003

Pēc Latvijas neatkarības nodibināšanās radās jaunas problēmas. Viena no tām - krieviski runājošās minoritātes statuss jaunajā valstī. Liela daļa krieviski-runājošo iedzīvotāju legāli bija nonākuši aiz Krievijas robežām. Latvijas sabiedrībā sākās plašas diskusijas valodas un pilsonības jautājumos - gan no tiesiskā viedokļa, gan plašākā - sabiedriski-kulturālā izpratnē. Latviešu tautas lielākās daļas viedoklis bija, ka 20-30.gadu Neatkarīgās Latvijas valsts pilsonība, kulturālie un valodas kritēriji jāņem par pamatu, nosakot pilntiesīga Latvijas iedzīvotāja statusu.

Liela darbu situācijas līdzsvarošanā, kā arī Latvijas valsts sagatavošanā iestājai Eiropas Savienībā veikušas Nevalstiskās Organizācijas. Jau sākotnēji Latvijas valsts likumdošanu bija būtiski veidot tā, lai tā atbilstu Eiropas Savienības noteiktajiem kritērijiem, un, lai dzīvē realizētos harmonizācijas process. Huvera arhīvā pieejama Latvijas Cilvēktiesību un Etnisko Pētījumu Centra materiālu kolekcija, kas, no vienas puses, dokumentē Nevalstisko Organizāciju aktivitātes, un, no otras puses, ekstrēmistisko grupu - t.sk. neofašistu un "Nacionālboļševiku" darbību. Kolekcijā ir gan retas publikācijas, gan plakāti, gan politiska rakstura dokumenti.

Arhīvā glabājas arī materiāli par Latvijas galveno politisko partiju darbību. Nozīmīga loma 1990-gadu Latvijas politiskajā dzīvē, ieskaitot valdību veidošanu, bija partijai Latvijas Ceļš. Arhīvā pieejami partijas dokumentu un publikāciju materiāli. Īpašā Latvijas mutiskās vēstures kolekcijā ietilpst 1999-2000. gados ierakstītas intervijas ar vadošajiem politiskajiem darbiniekiem, t.sk. ar bijušo valsts prezidentu Gunti Ulmani. Kolekcijā iekļautas arī intervijas ar disidentiem, t.sk. tulkotāju Ievu Lasi, kas 1950. gados tika izsūtīta uz Gulagu.

Huvera Press apgādā sērijā Studies of Nationalities iznākusi Andreja Plakana grāmata *The Latvians: A Short History*. Grāmata aptver laika posmu no pirmatnējās kopienas perioda Latvijas teritorijā līdz XX gadsimta 90. gadu vidum. Protams, Latvijas vēstures izziņāšana vēl ne tuvu nav pabeigta. Baltijas valstis no jauna iekļāvušās Eiropā, lai ierakstītu tās vēsturē jaunu lappusi. Huvera arhīvs turpinās ilgo tradīciju Baltijas valstu, t.sk. Latvijas, vēstures dokumentu vākšanā un apkopošanā.

Plašāka informācija par materiāliem par Baltijas valstīm, kas atrodas Huvera Institūta īpašumā, atrodama internetā Stanford University Libraries catalogue.

Online Archive of California piedāvā Huvera Institūta arhīva Baltijas valstu materiālu aprakstu reģistrus.

No angļu valodas tulkojusi Elga Zālīte.

David Jacobs, Hoover Institution Archives, ca. 2003

<http://www.hoover.org/library-archives/collections/latvia>